

Casestudiet

- en mulighed for at komme helt tæt på den pædagogiske praksis og måske blive overrasket

Af Lise Usinger og Susanne Bay Sønderbæk

Denne artikel er skrevet på baggrund af et casestudie udarbejdet af to masterstuderende ved DPU. Vores ønske var at undersøge, om vi gennem et casestudie ville kunne frembringe viden, der kunne medvirke til løsningen af konkrete pædagogiske problemstillinger.

Ofte har vi som pædagogisk personale, ledere, konsulenter mv. nogle forestillinger om, hvad der er på spil i den pædagogiske praksis og afledt af dette, nogle bud på løsninger på de problematikker, der er på sociale døgntilbud.

Casestudiet var for os et forsøg på at kvalificere disse forestillinger i forhold til en konkret pædagogisk problemstilling på et døgntilbud for seks borgere. Borgerne er udviklingshæmmede og har udviklings- og adfærdsforstyrrelser i form af autisme og andre diagnoser. Døgntilbuddet er karakteriseret ved et højt konfliktniveau og mange magtanvendelser, særligt omkring to borgere. Den pædagogiske praksis, der undersøges, er den, der udfolder sig i nuet i hverdagsituationer mellem borgere og pædagoger. Formålet med undersøgelsen var at se på, om der var forhold i den pædagogiske praksis på døgntilbuddet, der kunne have indvirkning på det høje konfliktniveau og de mange magtanvendelser. Dette blev undersøgt via et casestudie, hvor genstandsfeltet var det pædagogiske arbejde i forhold til én konkret borger på døgntilbuddet.

Undersøgelsesdesign

Undersøgelsen blev anlagt som et praksisforskningsprojekt og casestudiet blev anvendt som strategi for indsamlingen af kvalitativ data og som strategi for analysen. Casestudiet er studier af fænomener i nutiden og gennemføres der, hvor fænomenerne udspiller sig. Fænomenets kontekst er en del af casestudiet. Vi har som forskere ikke kontrol over de variabler, der kan være på spil, og der er ikke mulighed for at sikre at fænomenerne er statistisk repræsentative. Casestudiets strategi har et fleksibelt design, der gør det muligt at ændre på forskningsspørgsmål og dataindsamlingsmetoder undervejs i undersøgelsen.

Vores case bestod af:

- 3 observationer af daglig praksis omkring én konkret borger
- 2 semistrukturerede interviews med medarbejdere, som var en del af observationerne
- Praksisfortællinger optaget i forbindelse med personalemøde

Vores valg faldt på casestudiet, fordi det er velegnet til dybdegående undersøgelser af komplekse fænomener i deres naturlige sammenhæng. Casestudiet giver mulighed for at skaffe en detaljeret viden fra den virkelige verden, som kan danne udgangspunkt for fortolkning og refleksion, og som måske kan lægge op til andre undersøgelser (Ramian, 2012). Casestudiet er optaget af "hvad", "hvordan" og "hvorfor" spørgsmål og forskningen kan med sin praksisorienterede vinkel bidrage med viden til brug ved problemløsning i en konkret kontekst.

Vores case udspillede sig omkring det pædagogiske arbejde i relation til en borger i døgntilbuddet - her kaldet Bo.

Bo blev valgt, fordi det pædagogiske personale beskrev, at der var en stor forekomst af problem- skabende adfærd, hvilket problematiserede arbejdet relateret til ham. Bo var ofte udadreagerende, og personalet oplevede hans udadreagerende adfærd som uforudsigelig og tilsyneladende umoti- veret. Herudover oplevede personalet, at Bo var seksuelt krænkende.

Adfærd, der opleves som særligt problematisk af pædagogisk personale som arbejder med men- nesker med udviklingshæmning kan ifølge Høgsbro (2012) inddeles i fire grupper.

- ï Udadreagerende adfærd
- ï Selvskadende adfærd
- ï Problemskabende adfærd
- ï Hyppige gentagne (seksuelle) berøringer

Vi foretog det, der med Flyvbjerg (2015) refereres til som informationsorienteret udvælgelse. Ud- vælgelsen beroede på, at der i den pædagogiske praksis i arbejdet med Bo udspillede sig handling- er og meningsdannelser, der kunne sige noget på et mere generelt plan i arbejdet med lignende problematikker.

Vores hypotese var, at vi ville opleve, at personalet var konfronterende og konfliktoptrappende i deres arbejde med borgerne, og på den baggrund designede vi vores casestudie.

Data blev indsamlet gennem deltagerobservationer, interviews samt praksisfortællinger. Vi ville altså bevæge os i spændet mellem, hvad vi observerede personalet rent faktisk gjorde, og hvad de selv fortalte de gjorde jf. Tanggaard & Brinkmann (2015). Vi foretog således en triangulering med henblik på at belyse problemstillingen med flere typer data.

I forhold til deltagerobservationer er man som forsker tilstede som hovedsageligt observerende, men tilstedeværelsen vil selvfølgelig have en indflydelse på praksis. Vi formodede, at det pædago- giske personale i videst mulig omfang fremviste den bedste udgave af deres praksis, ligesom vi antog, at vores tilstedeværelse i rummet måtte virke forstyrrende for Bo.

Med deltagerobservationer skriver vi os ind i det Szulevicz kalder den topografiske vending – her- om skriver han:

”Som forsker er man til stede, hvor sociale praksisser udspiller sig, og dermed egner meto- den sig til at analysere, begribe og forklare menneskelige handlingers sociale og materielle udgangspunkter”, Szulevicz (2015).

Umiddelbart efter observationerne interviewede vi den pædagog, vi havde observeret i interaktion med Bo. Interviewene var korte semistrukturerede interviews, hvor pædagogen fik mulighed for at fortælle sine overvejelser bag sin praksis. Formålet var at kvalificere de netop foretagne observati- oner og afdække hvilke faglige overvejelser, der lå bag de observerede handlinger.

I casen benyttede vi også praksisfortællingerne for at få et perspektiv på hverdagen på afdelingen, som vi ikke kunne være sikre på at se under vores observationer. Det perspektiv, der fremkom gennem praksisfortællingerne, bidrog til at forstå de iagttagede dynamikker og interaktioner i sam- menhæng med konfliktniveauet.

Hedegaard-Sørensen (2013) skriver om praksisfortællinger, at de ikke tilstræber objektivitet. Pæ- dagogen, der fortæller, er en del af sin praksis og kan ikke stille sig uden for. I praksisfortællingen beskrives ikke metaperspektiv og diagnoser - men den konkrete fortælling.

Etiske overvejelser i forbindelse med metoden

“Da casestudiet er et studie af et fænomen i dets naturlige sammenhæng, er det vigtigt at gennemtænke, hvilke utilsigtede og uønskede virkninger casestudiet kan have på det fænomen, der studeres” (Ramian 2012, s. 108).

I planlægningen af undersøgelsen blev der truffet valg og fravalg, og flere etiske dilemmaer knytter sig til disse valg. Brinkmann skriver, at det er bemærkelsesværdigt, hvor store sammenfald der er mellem de områder af verden, som den kvalitative forskning studerer og etikens områder. Han skriver videre, at kvalitativ forskning studerer menneskelige erfaringer, handlinger, tanker og følelser, som de udspiller sig i forskellige livssituationer, og disse områder er netop etikens eller moralfilosofiens domæner (Brinkmann 2015, s. 471).

Omkring de formelle forskningsmæssige etiske regler registrerede vi ikke følsomme og fortrolige personoplysninger, og undersøgelsen skulle af den grund ikke godkendes af Datatilsynet. Da det dog ikke kunne undgås, at vi kom i besiddelse af oplysninger om borgerne alene ved vores blotte tilstedeværelse, blev der udarbejdet en tavshedserklæring.

Brinkmann opdeler de konkrete etiske problematikker i to typer, mikroetiske og makroetiske problematikker. Mikroetiske problematikker handler om at tage hånd om de personer, der indgår direkte i forskningen. I vores undersøgelse var der tale om det pædagogiske personale, der blev observeret, interviewet og bidrog gennem praksisfortællingerne. Brinkmann anbefaler, at problematikkerne på mikro etisk niveau blandt andet forsøges imødekommet ved, at forskeren søger at opnå deltagerens informerede samtykke. Forskerne skal endvidere sikre fortroligheden og undgå at deltagerne lider overlast ved deltagelsen i forskerens projekt (Brinkmann, 2015). Vi valgte i planlægningen af undersøgelsen at informere det pædagogiske personale på forhånd og gav personalet mulighed for at kontakte os før observationerne fandt sted. Vi valgte at anonymisere borgere og pædagogisk personale, og de optræder derfor under opdigtede navne.

Den makro etiske udfordring i undersøgelsen er, at den ene af forskerne var ansat i organisationen, som har givet tilladelse til undersøgelsen på ledelsesmæssigt niveau. I forhold til dette opstår der etiske dilemmaer: har det pædagogiske personale f.eks. reelt en mulighed for at sige nej?

Når vi som forskere analyserer data sker det på baggrund af nogle allerede valgte teoretiske tilgange og en forforståelse af feltet som informanterne ikke er vidende om. Et yderligere etisk dilemma på mikro- og makro- etikens niveau er, at vi som forskere ikke på forhånd ved, hvad undersøgelsen vil vise, eller hvad vi kommer til at se af fænomener. Det er givet, at vi som forskere vil kunne komme til at få indblik i, at der for eksempel foregår omsorgssvigt. Vi er begge offentlige ansatte og har en særlig forpligtigelse, som rækker ud over de etiske forskningsmæssige overvejelser vi måtte have i forhold til undersøgelsen.

Vi havde i planlægningen af undersøgelsen valgt, at borgernes direkte perspektiv ikke indgik i undersøgelsen. Dette valg blev truffet på baggrund af overvejelser om borgerens reelle mulighed for at give et informeret samtykke sammenholdt med, at det var den pædagogiske praksis som var genstandsfelt for undersøgelsen. Det har ikke været hensigten, at borgerne blot blev objekter, der indgik i undersøgelsen som statistiker. Borgerens perspektiv indgik sidenhen via valget af analyse-redskaber.

Vi forsøgte i tilrettelæggelsen af undersøgelsen at handle godt og etisk forsvarligt, og lænede os i den henseende op ad nedenstående citat:

“Dømmekraften og personens praktiske visdom - evnen til at handle godt i konkrete tilfælde med blik for livet som helhed - må kultiveres, for at man kan handle etisk, og vi kan i komplekse situationer ikke forlade os på en mekanisk anvendelse af regler. Det betyder ikke, at vi skal smide reglerne væk, men at vi skal lære at anvende dem fornuftigt i konkrete situationer” (Brinkmann, 2015, s. 469).

Efter at undersøgelsen var tilendebragt, blev konklusionerne leveret tilbage til afdelingen. Da vores undersøgelse handlede om at indkredse og beskrive sammenhæng mellem pædagogerne interaktion med borgerne og et højt konfliktniveau, blev fokus lagt på det, der kunne forbedres. Vi valgte at udarbejde en tilbagemelding til medarbejderne med relevante pointer. Dette har igen været en balancegang. Dels at forblive tro mod undersøgelsens konklusioner og samtidig at præsentere det på en konstruktiv og relevant måde. Ikke at formå dette ville være at forfejle undersøgelsens målsætning – nemlig at bidrage til en lokal forståelse af baggrunden for afdelingens konfliktniveau.

Hvad observerede vi?

Vores hypotese var som nævnt, at vi ville opleve pædagogerne som konfronterende og ubevidst konfliktoptrappende. Vi havde ligeledes en forventning om, at vi ville observere en problemskabende adfærd hos Bo. Begge dele viste sig, at være forkert. Bo var under alle observationerne enten glad eller indadvendt/fjern. Det, der slog os under observationerne var, at vi i stedet for en krigszone oplevede en afdeling præget af ro i en sådan grad, at det følte som et tomrum. Observationsperioderne på afdelingen var fredelige. Pædagogerne gav udtryk for, at vores tilstedeværelse havde en positiv virkning på borgernes adfærd, hvilket ikke må underkendes. Man kommer som forskere til dels at påvirke feltet man undersøger, men også den viden, der genereres gennem observationerne. “Sat på spidsen kan der derfor sættes spørgsmålstegne ved, om den opnåede viden reelt afspejler den observerede virkelighed” (Szulevicz, 2015).

Observationsperioderne var udvalgt til at foregå på tidspunkter, hvor borgerne var hjemme og vågne, og hvor der formodes at foregå mest aktivitet på afdelingen. Det observationerne gav indtryk af var, at der ikke foregik mange aktiviteter. Og bortset fra ganske få, kan aktiviteterne karakteriseres som passive aktiviteter, der dels ikke kræver aktiv deltagelse og dels ikke kræver interaktion med andre, selvom man eventuelt sidder sammen. To af afdelingens seks borgere opholdt sig på deres egne værelser - undtagen under måltiderne - som de indtog hurtigt i køkkenet sammen med en pædagog, skærmet fra de øvrige borgere. Disse borgere havde i observationsperioderne ingen aktiviteter sammen med pædagogerne eller de andre borgere.

Vi var på forhånd vidende om, at det pædagogiske arbejde på afdelingen tager udgangspunkt i en generel autismeforståelse med dagsprogrammer, forudsigelighed og struktur samt i low arousal, som det fremstår hos Elvén (2012). En forklaring på det lave aktivitetsniveau og den manglende interaktion med borgerne, kan, set i denne optik, være, at en stor del af det pædagogiske arbejde derfor består i at undgå at forhøje borgernes stress. Dette kan være en forklaring på den manglende interaktion samt det lave aktivitetsniveau sammen med borgerne. Således kan afdelingen være endt i det, Langager beskriver som kedsomhedens pædagogik, hvor “emotionel uro og affekt tolkes som signal om at holde inde med aktiviteterne” Langager (2013). I takt med at empirien blev indsamlet gennem observationer og interviews, dannede vi en hypotese om, at der var kedsomhed på spil hos borgerne. Hypotesen underbyggede vi blandt andet med, at vores blotte tilstedeværelse medvirkede til, at borgerne oplevede noget, der gjorde dagligdagen anderledes, hvilket kom til udtryk ved en, ifølge pædagogerne, anderledes og rolig adfærd som forandredes imellem observationsperioderne. Dermed kom vores påvirkning af feltet til at medvirke til at generere en anden viden, end den viden vi i første omgang forventede at få. Flyvbjerg skriver om dette forhold: ”Case-

studiet har ingen større tendens (bias) til verifikation af forskerens forudfattede meninger end andre undersøgelsesmetoder. Tværtimod viser erfaringen, at casestudiet har større tendens (bias) til falsifikation af forudfattede meninger end til verifikation”, Flyvbjerg (2015).

Valget af casestudiet kan være eneste mulige valg, hvis man ønsker at studere sjældent forekommende begivenheder, eller hvis man ønsker at analysere bestemte fænomener. Bestemte former for adfærd, eller som i dette tilfælde, bestemte former for pædagogisk praksis. “Praksisbaseret forskning er anvendelsen af forsknings-inspirerede principper, design og databearbejdnings teknikker i praksis for at svare på spørgsmål, som udspringer af praksis på en måde, der informerer praksis” (Ramian, 2012).

Et problem med de beskrivende forskningsspørgsmål er, at jo mindre man ved på forhånd, jo sværere kan det være fra begyndelsen at stille de mest relevante spørgsmål (Ramian, 2012). Denne udfordring findes også i en omvendt proportionalitet, når man som forsker skal undersøge en praksis, hvor informationerne om praksis kommer fra praktikerne. Det er vores erfaring og opfattelse, at forestillinger om praksis skabes af det personale, der selv udøver praksissen, mens de står midt i udøvelsen og formidles videre af disse - enten gennem formaliseret dokumentation, under fælles refleksion på personalemøder, til supervision eller, som i denne undersøgelse, til os som forskere.

Undertiden kan det ske, at der skabes et entydigt billede, der bekræfter den gældende praksis. Spørgsmålet er, om man således risikerer at blive 'hjemmeblind' - så den pædagogiske tilgang så at sige skygger for andre og anderledes handlemuligheder, der ikke blot bekræfter det man allerede gør.

Vi indledte vores undersøgelse med en hypotese om, at der var noget særligt på spil i den pædagogiske praksis omkring borgeren Bo. En hypotese, der byggede på udsagn fra det pædagogiske personale. Udsagnene foranledigede, at vi foretog en informationsorienteret udvælgelse af vores case. Observationerne og interviews gav anledning til, at vi foretog ændringer. Vi blev af forskningsmæssig nysgerrighed ledt i en anden retning og dannede andre hypoteser om, hvad der er på spil på denne afdeling. Vi forkastede vores indledende hypotese allerede efter første observation. Vores konklusion blev, at praksis på afdelingen er medskabende af konfliktniveauet - men i en anden form end den vi forventede.

Forventningen var, at vi ville opleve pædagogerne som konfronterende og ubevidst konfliktoptrappende. Forventningen var ligeledes, at vi ville observere en problemskabende adfærd hos Bo. Arbejdet med casestudiet bidrog for os med overraskende nye hypoteser og konklusioner omkring konfliktniveauet på afdelingen. Vi erfarede, at selv i et lille format som det vi har arbejdet med, kan casestudiet være relevant i forhold til at bibringe ny og overraskende viden til praksis.

Hvis der er interesse for at læse undersøgelsen kan denne rekvireres via Torsten Erlandsen, DPU.

Lise Usinger. Socialfaglig konsulent, Pædagog, Center for Autisme og Specialpædagogik

Susanne Bay Sønderbæk, Tilsynskonsulent, Socialrådgiver, Socialtilsyn Midt

Referencer

Brinkmann, S. (2015). Etik i en kvalitativ verden. I: Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (red.), *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Elvén, B. H.: (2009): *Problemskabende adfærd ved udviklingsforstyrrelser eller udviklingshæmning*. København: Dansk psykologisk forlag.

Flyvbjerg, B. (2015). Fem misforståelser om casestudiet. I: Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (red.), *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hedegaard-Sørensen, L (2013): Praksisfortællinger: Dokumentation og udvikling af praksis i *Inkluderende Specialpædagogik*. København: Akademisk Forlag. S. 113 - 158

Høgsbro, K. m.fl.: (2012). *Når grænserne udfordres. Arbejdsbelastninger og pædagogiske udfordringer i specialpædagogiske boenheder*. København: AKF.

Langager, S. (2013). Det afmålte liv - socialpolitik og socialpædagogisk faglighed i botilbud til voksne med udviklingshæmning. I: Bonfils, I.S. m.fl., *Handicapforståelser. Mellem teori, erfaring og virkelighed* af Bonfils. København: Akademisk Forlag.

Ramian, K.: (2012). *Casestudiet i praksis*. 2. udgave. København: Hans Reitzels Forlag. Kapitel 1-10

Szulevicz, T. (2015). Deltagerobservation. I: Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (Red.), *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Tanggaard, L. & Brinkmann, S. (2015). Interviewet: Samtalen som forskningsmetode. I: Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (Red.), *Kvalitative metoder. En grundbog*. København. Hans Reitzels Forlag.